

AQRAR SAHƏDƏ TEXNİKİ XİDMƏT İNFRASTRUKTURLARININ YARADILMASININ ZƏRURİLİYİ

R.XƏLİLOV, aspirant
Azərbaycan ETKTİ və TI

İqtisadiyyatın tənzimlənən bazar prinsipləri əsasında qurulması üçün əlverişli şərait yaradılmışdır. Təsərrüfatçılığın inzibati - komanda sistemi ləğv edilmiş, dövlət mülkiyyəti özəlləşdirilərək çoxukladlı iqtisadiyyat formalaşdırılmış və siyasi sabitlik təmin edilmişdir. Ölkə iqtisadiyyatının bütün sahələrində, o cümlədən də aqrar sahədə kütləvi islahatlar başlayan dövrdən etibarən məhsul istehsalında baş vermiş mütəmadi geriləmə iqtisadi artımla əvəz olunmuş və kənd təsərrüfatında özəl bölmə əsas məhsul istehsalçısına çevrilmişdir. Bununla belə araşdırmalar göstərir ki, respublikanın kənd təsərrüfatında istehsal potensialından düzgün və səmərəli istifadə olunmur, məhsul istehsalının artım tempi xeyli aşağı olmaqla bazar sisteminin əsas məqsədinə - respublika əhalisinin həyat səviyyəsinin yüksəldilməsinə, sahibkarların şəxsi potensialının reallaşdırılmasına imkan vermir. Müstəqil Respublikanın ərzaq təhlükəsizliyinin daxili istehsal hesabına ödənilməsi isə istifadə olunmamış resursların, ehtiyatların, texnologiyaların aşkar edilərək istehsalə cəlb edilməsini, itkilərin aradan qaldırılmasını, sahibkarları öz bacarıqlarını daha dolğun istifadə etməsinə stimullaşdıran təsərrüfat mexanizminin yaradılmasını tələb edir.

İqtisadi ədəbiyyatlarda iqtisadiyyat iki qrup sahəyə bölünür: birincisi, maddi istehsal sahəsi və ikincisi sosial - mədəni sferanın sahələri və ya qeyri - maddi istehsal sahələri. Sovet iqtisad elmində iqtisadiyyatın ikinci sahəsini qeyri istehsal sferası sahələri adlandırmaq qəbul olunmuşdur. Razılaşmamaq olmaz ki, "Qeyri istehsal sfera" istilahı son dərəcə uğursuzdur. Onu tam mənası ilə təfsir etdikdə belə təəssürat yaranır ki, sosial - mədəni sferada heç nə istehsal olunmur. Belə fikir isə kökündən səhvdir.

Maddi istehsal sahələrində material - maddi məhsul yaradılsa, sosial - mədəni sferanın sahələrində mənəvi, intellektual, informasiya məhsulu yaradılır. Onların fərqi də bundan ibarətdir.

BMT - nin millətlərarası statistika sistemində bütün iqtisadiyyat iki sahəyə və üç sektora ayrılır. İqtisadiyyatın birinci sektoruna (kənd təsərrüfatı) - aqrar istehsal, balıqçılıq və ovçuluq, meşə təsərrüfatı, ikinci sektoruna (sənaye sahələri) - hasilat və emal sənayesi, tikinti, energetika, üçüncü sektoruna isə (xidmət sahələri) - nəqliyyat və rabitə, ticarət, ictimai iaşə, mənzil - kommunal təsərrüfatı, təhsil və elm, səhiyyə və sosial təminat, mədəniyyət və incəsənət, bədən tərbiyəsi və idman, maliyyə kredit sisteminin və eləcə də dövlət ictimai təşkilatlarının xidmətləri daxildir.

İqtisadiyyatın xidmət sektoru maddi xidmətlər istehsalı və qeyri - maddi xidmətlər, qeyri maddi, mənəvi

nemətlər istehsalı sahələrini əhatə edir.

Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, qeyri istehsal sferasının işçiləri də öz əməkləri ilə dəyər və istehlak dəyəri yaradır. Ona görə də onların fəaliyyəti ilə yaradılan məhsullar DMM - in və ÜDM - nin həcmində nəzərə alınmalıdır.

Kənd təsərrüfatı istehsalı mövsümü xarakter daşıyır. İşçi qüvvəsinin məşğulluğu, torpaqdan, istehsal fondlarından, xüsusilə də kənd təsərrüfatı texnikasından istifadənin yaxşılaşdırılması kimi iqtisadi problemlərin həllinin çətinliyi də məhz istehsalın mövsümü xarakterindən irəli gəlir. Belə ki, becərilən bitkilərin əllə yerinə yetirilən aqrotekniki proseslərini, mexanikləşdirilmiş əməliyyatları, təsərrüfata və sahələrə dövrü və vasitələrinin, məhsulların sahədən anbara və daha sonra isə bazarlara daşınması üçün kifayət qədər daimi işçi qüvvəsi, kənd təsərrüfatı texnikası və nəqliyyat vasitələrinə malik olan müəssisə belə kənd təsərrüfatı işlərinin gərgin dövründə işçi qüvvəsi, kənd təsərrüfatı texnikası və nəqliyyat vasitələrinin çatışmamazlığı problemi ilə üzləşir.

İstehsalın mövsümü xarakteri kənd təsərrüfatı xammalı (üzüm, meyvə, tərəvəz, pambıq, şəkər çuğunduru və s.) emal edən sənaye üçün də xarakterikdir. Sənayedə və kənd təsərrüfatında işin gərgin vaxtları biri - birinə uyğun gəlmir. Buradan kənd təsərrüfatı ilə emal sənayesinin vahid müəssisədə və ya təsərrüfat birliyində birləşdirmək yolu ilə əməyin mövsümlük problemini həll etmək zərurəti meydana çıxır.

Kənd təsərrüfatı ilə sənayenin səmərəli uyğunlaşdırılması kənd təsərrüfatında aqrotekniki tədbirlərin optimal aqrotekniki müddətlərdə yerinə yetirilməsinə, yüksək məhsul becərməyə və istehsal olunmuş məhsulların sərfəli satılmasına, emal sənayesinin isə yüksək keyfiyyətli xammalla təchiz etmək yolu ilə avadanlıqları tam gücündə yükləməyi təmin etməyə imkan verir.

Kənd təsərrüfatı mürəkkəb təsərrüfat orqanizmidir. Kənd təsərrüfatı müəssisələri kompleks sahələrə malikdir. Sahə anlayışı altında bir və ya bir neçə eyni cinsli məhsulların istehsalı üzrə ixtisaslaşmış kənd təsərrüfatı müəssisələrinin istehsalının bir hissəsi başa düşülür. Sahə digərlərindən istehsalın təşkili və texnologiyası, istifadə olunan əsas və dövrü və vasitələrinin tərkibi və ölçüsü, işçi qüvvəsinin ixtisası və xarakteri ilə fərqlənir. Təyinatına və yerinə görə aşağıdakı sahələri ayırırlar:

1. Bitkiçilik və heyvandarlıq sahələri qrupuna daxil edilən kənd təsərrüfatı sahələri.

Bitkiçilik - tarlaçılıq, tərəvəzçilik, bağçılıq və üzümçülük, çəmənçilik və meşəçilik sahələrindən ibarət-

dir. Heyvandarlığa işə maldarlıq, donuzçuluq, qoyunçuluq, atçılıq, vəhşi heyvanlar, maralçılıq və şərti olaraq arıçılıq sahələri daxildir.

2. Kənd təsərrüfatı məhsullarının emalı və xammal resurslarından istifadə üçün təxsis edilmiş qeyri kənd təsərrüfatı sahələri. Buraya:

- kənd təsərrüfatı məhsullarının emal sahələri (yağ istehsalı, pendir istehsalı, şərabçılıq, texniki bitkilərin məhsullarının emalı, məhsulları duza qoyma, turşutma, məhsulların konservləşdirilməsi və s.);

- yerli xammaldan istifadə üzrə sahələr və müəssisələr (yerli yataqların işlənməsi, mineral gübrələr və tikinti materiallarının hazırlanması və s.);

- konservi bankalrı, qapaqları, müxtəlif taralar və s. hazırlanması üzrə sahələr və müəssisələr daxildir.

3. Xidmətedici sahələr və yardımçı təsərrüfatlar. Buraya daxildir:

- a) təmir emalatxanaları (mexaniki, xarratlıq, sərəcəliq və s.);

- b) elektrik təsərrüfatı (elektrik stansiyası, yarımstansiyalar, transformatorlar, elektrik xətləri və ümumtəsərrüfat əhəmiyyətli digər avadanlıqlar);

- c) avtomobil təsərrüfatı (qaraj, avtomatınlar və avtonəqliyyata xidmət üzrə avadanlıqlar);

- d) neft təsərrüfatı (neft anbarı, yanacaq doldurma məntəqəsi və onların avadanlıqları).

Xidmət və yardımçı təsərrüfatlar kənd təsərrüfatının bütün sahələrinə xidmət göstərməlidir. Onların sayı və ölçüsü hər şeydən əvvəl təsərrüfatın ixtisaslaşması ilə, fəaliyyəti işə təsərrüfatın bütün sahələrinin, ilk növbədə əmtəəlik sahənin normal istehsal fəaliyyəti ilə müəyyən olunmalıdır.

İstehsalın mexanikləşməsi səviyyəsi, kompleks mexanikləşmənin tətbiqi və müəssisənin texniki təchizatının əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlməsi xidmət sahələrinin inkişaf səviyyəsi ilə sıx əlaqədardır.

İqtisadi ədəbiyyatlarda xidmətlər iki formada: birincisi, qeyri məhsuldar əmək forması və bu mənada gəlirlərin istehlakını ifadə edən sosial - iqtisadi münasibətlər, və ikincisi, əməyin faydalı nəticəsi formasında olan müəyyən məqsədyönlü fəaliyyət kimi xarakterizə olunur. Birinci halda qeyri məhsuldar əmək forması anlayışında xidmət fəaliyyət kimi istehlak olunan əməyin faydalı təsiri ilə yaranan münasibətləri əks etdirir. Qeyri məhsuldar əmək forması anlayışında xidmətlər bu və ya digər istehsal üsulunun spesifik xüsusiyyətlərini ifadə etmir, yəni xidmətlər istənilən istehsal üsulunda, o cümlədən də bazar iqtisadiyyatı şəraitində əməyin gəlirlə mübadiləsini ifadə edir. Xidmətlərin iqtisadi münasibətləri istehsal üsulunun məqsədlərini reallaşdırmır. Ona görə də xidmətlər qeyri məhsuldar əmək münasibətləridir.

Kənd təsərrüfatının özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri bütün sahələrin (əsas və yardımçı) müəyyən ahəngdə işləməsini tələb edir. Ona görə də kənd təsərrüfatı, istehsalının strukturunu və ixtisaslaşması istiqamətlərini müəyyən edərkən aşağıdakı prinsipləri rəh-

bər tutaraq bütün sahələrin düzgün əlaqələndirilməsini təmin etmək tələb olunur:

- az əmək və vəsait sərf etməklə nəzərdə tutulmuş maksimum miqdarda keyfiyyətli məhsul götürmək;

- torpaq, texnika və digər istehsal vasitələrindən yüksək səmərəli istifadə etmək;

- bütün il boyu əmək resurslarından tam və bərabər istifadə etmək;

- dövriyyə vasitələrinin dövretməsini sürətləndirmək;

- sahələr arasında (xüsusilə də əsas sahə ilə yardımçı) qarşılıqlı texnoloji əlaqələri təmin etmək;

- sahələrin əlavə məhsullarından və tullantılarından məhsuldar istifadə etmək və s.

Aqrar sferanın xidmət sahələri əmək fəaliyyətinin xüsusi sferasıdır. Kənd təsərrüfatının gələcək inkişafı məhz texniki xidmətlərin təşkili vəziyyətindən bilavasitə asılıdır. Buna görə də C. Məmmədovun qeyd etdiyi kimi "... bizim qarşımızda duran başlıca problem respublikamızın düşdüyü şəraiti konkret nəzərə almaqla, burada yeni təsərrüfatçılıq şəraitində texniki xidmət işinin təşkilinin əsas forma və istiqamətlərini müəyyənləşdirməklə onu elmi cəhətdən əsaslandırmaqdır. Bu işin təşkilində heç şübhəsiz ki, dünya ölkələrinin və MDB -yə daxil olan ölkələrin təcrübəsinin öyrənilməsi az əhəmiyyətə malik deyildir".

Sovetlər dövründə demək olar ki, hər bir kolxozda və sovxozda normal təsərrüfat fəaliyyəti həyata keçirmək üçün zəruri olan xidmət infrastrukturuları yaradılmışdır. Təbii ki, təsərrüfatda xidmət infrastrukturalarının geniş şəbəkəsinin yaradılması müəssisənin ölçülərinin genişləndirilməsi ilə müşayiət olunurdu və bu proses dövlətin iqtisadi maraqlarına uyğun gəldiyindən (ilk növbədə inzibati idarə aparatının saxlanması xərclərinin azadılması baxımından) rəhbər təsərrüfat orqanları tərəfindən torpaq və maliyyə resursları ilə dəstəklənirdi. İslahatlara başlanılan dövrə kimi (1991 - 1995 -ci illərdə) baxımsızlıq üzündən bu obyektin maddi texniki bazası zəifləmiş texniki vasitələrin bir qismi istismara yararsız hala düşmüşdür. Dövlət əmlakının özəlləşdirilməsi həyata keçirilərkən 41 damazlıq və toxumçuluq təsərrüfatının xidmət obyektlərinin bir qismi (dövlət damazlıq və toxumçuluq istehsal müəssisələrinin nizamnamə məqsədlərinin yerinə yetirilməsi üçün tələb olunan hissəsi) dövlət mülkiyyətində saxlanılmış, ləğv olunan bir sıra kolxoz və sovxozların xidmət obyektlərinin bazasında səhmdarlar cəmiyyətləri yaradılmış, bir qisminin iqtisadi təyinatı dəyişdirilmiş, bir qismi isə sıradan çıxmışdır. Hazırda mülkiyyət formasını dəyişdikdən sonra əvvəlki təyinatı üzrə fəaliyyətini davam etdirən xidmət müəssisələri olduqca azdır. Odur ki, hazırda aqrar bölmədə yeni özəl xidmət müəssisələrinin yaradılmasına böyük ehtiyac yaranmışdır.

Sovetlər dövründə kənd təsərrüfatı müəssisələrinin səmərəli ölçüsü resurslardan nəinki əsas istehsalda, eyni zamanda köməkçi, yardımçı, və xidmət sahələrində sə-

mərəli istifadə olunmasının zəruriliyini diktə edirdi. Bütün bunlar isə təkukladlı iqtisadiyyatda kiçik ölçülü müəssisələrin qeyri səmərəliliyi fərziyyəsini şərtləndirirdi.

Bazar münasibətlərinə keçid şəraitində kənddə istehsal - texniki xidmətin təşkilinin təkmilləşdirilməsi qanunauyğun bir proses olub, obyektiv zərurətdən irəli gəlir. Sovetlər dövründən fərqli olaraq hal hazırda kənd təsərrüfatı mərkəzləşdirilmiş qaydada maddi - texniki resurslarla təchiz edilmir və kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılara istehsal - texniki xidmət göstərilir. Kəndli sahibkarlar istehsal - texniki xidmət problemlərini öz imkanları daxilində həll edirlər. Maliyyə çatışmamazlığı şəraitində isə istehsal - texniki xidmətlərin təşkilində ciddi problemlər yaranır. Nəticədə kənd təsərrüfatı istehsalının inkişaf tempi təmin olunmur.

Hazırda kənd təsərrüfatının maşın - traktor parkının yeniləşdirilməsi, sahənin maddi - texniki bazasının möhkəmləndirilməsi və təsərrüfatların ölçülərinin genişləndirilməsi imkanları olmayan küllü miqdarda ailə kəndli təsərrüfatlarının texniki xidmətlərə olan tələbatının ödənilməsi ciddi problem kimi durur. "C. Məmmədov çox düzgün olaraq qeyd edir ki, kənd təsərrüfatının çoxsahəli istehsal və emal müəssisələrində 100 - dən çox adda müxtəlif markalarda, mürəkkəb quruluşa malik texnika və avadanlıqlardan istifadə olunur ki, bunun da 99,5 faizi respublikadan kənarda istehsal olunur. Bu texniki potensialın gücündən düzgün və səmərəli istifadəni təmin etmək məqsədilə 110 mindən çox adda ehtiyat hissələri və təmir materialları tələb olunur. Göstərilən bu maddi texniki vasitələr ölkəmizdə istehsal olmadığından, onlar 2000 - dən artıq mal göndərən təşkilatlardan gətirilərək, minlərlə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalı və emalı ilə məşğul olan qurumlara çatdırılmalıdır".

Məlum olduğu kimi, aqrar islahatlar nəticəsində iri təsərrüfatlar və onların yardımçı və xidmətedici strukturları ləğv edildi və bunların əvəzinə 870 minə yaxın xırda istehsal subyektləri yaradıldı. İlkin mərhələdə müəssisələrin və təsərrüfatların ölçüləri (dövlət mülkiyyətində olan kənd təsərrüfatı istehsalı müəssisələri və tədris təcrübə təsərrüfatları istisna olmaqla) istehsalın ixtisaslaşması və intensivliyi amilləri, resursların strukturu və ölçüləri nəzərə alınmadan kortəbii qaydada formalaşmışdır. Bunların ölçüsünü kəndlilərə verilmiş torpaq sahəsinin orta norması və birgə fəaliyyət üçün torpaq sahələrini birləşdirmiş kəndli ailələrinin topraqları əsasında müəyyənləşdirmişdir. Belə şəraitdə məlum ixtisaslaşma və intensivlik səviyyəli aqrar müəssisələr, eyni zamanda da təsərrüfatlar üçün kənd təsərrüfatı istehsalının minimum mümkün ölçüsünü müəyyənləşdirmək lazımdır. Bu ilk növbədə texnikanın kompleksi, həmçinin əsas, köməkçi və xidmətedici kənd təsərrüfatı işlərinin yerinə yetirilməsində təsərrüfat müstəqilliyinin dərəcəsi ilə şərtlənir. Belə ki, yalnız bitkiçilik məhsulları istehsalı ilə məşğul olan təsərrüfat üçün səmərəliliyi təmin edən minimal ölçü tətbiq olunan texnika parkı və

bütün kənd təsərrüfatı maşınlarının maksimum istifadəsi üçün zəruri olan minimal torpaq sahəsi ilə müəyyən olunmalıdır. Əgər kənd təsərrüfatı əmtəə istehsalçısı ayrı - ayrı işləri və xidmətləri (aqrrokimvəyi, texniki, təmir və s.) müstəqil surətdə özü yerinə yetirmək niyyətindədirsə bu halda sahibkar təsərrüfatının minimal ölçüsünü böyütməlidir. Mümkündür ki, istehsalçı bir sıra texnoloji əməliyyatları (məhsul yığımı, xəstəlik və zərərvericilərə qarşı mübarizə, sahələrin gübrələnməsi və s.) kənar xidmət təşkilatlarının gücü və vasitələri ilə yerinə yetirsin. Bu halda konkret texnikaya düşən mövsümü yüklənmə yüksəkdirsə, bu bütün maşınlar kompleksi üçün orta yüklənmə səviyyəsini aşağı salmağa imkan verəcək və deməli təsərrüfatın ölçüsü kiçik olacaq.

Torpaq sahəsi xeyli kiçik olan təsərrüfatlara müxtəlif texniki vasitələr almaq iqtisadi cəhətdən əlverişli deyil. Özünü tələb olunan texniki vasitələrlə təmin etmək o vaxt əlverişli hesab olunur ki, sahibkar əldə etdiyi texnikanı il ərzində yükləmək imkanına, yəni bu texniki vasitələrə müvafiq torpaq sahəsinə malik olsun.

Öz məzmununa görə kənd təsərrüfatı sahə ilə ayrılmaz bağlıdır və kənd təsərrüfatı müəssisəsi texniki cəhətdən nə qədər irədirsə, o daha çox sahə tutmalıdır. Burada sahədə heç cür təmərküzləşmə aparmaq mümkün deyil.

Professor A. Çayanov göstərirdi ki, yüz at gücündə mühərriki olan və öz istehsalını 10 dəfə artırmaq istəyən fabrik sahibi 1000 at güclü mühərrik quraşdırma bilər və işin maya dəyərini əhəmiyyətli ucuzlaşdırar.

Öz əkin yerini bir at ilə becərən kəndli sahibkar öz əkinlərini 10 dəfə artırmaq istəyir. Əlbətdə, o ölçüsünə görə 10 dəfə böyük at gətirə bilməz və məcburdur ki, əvvəlki keyfiyyətdə olan 10 at gətirsin. Sahibkar at dartıcı qüvvəsindən traktor dartıcı qüvvəsinə keçməklə işi müəyyən qədər ucuzlaşdırma bilər. Lakin əkinini 10 dəfə artırıqda bir traktoru olan sahibkar traktorun gücünü 10 dəfə artırma bilmir və o, daha 10 belə traktor gətirməlidir. Kəndli sahibkar öz istehsalını genişləndirmək üçün əksər hallarda alətlərin ölçülərini deyil, sayını artırmalıdır. Bu say ifadəsi səbəbindən iriləşdirmənin faydalılığı xüsusi əhəmiyyətli ola bilməz.

Razılaşmamaq olmaz ki, təsərrüfatın sahəsinin genişləndirilməsi buna müvafiq olaraq digər istehsal faktorlarının həcmnin artırılmasını zəruri edir. Sahibkar əkin sahəsinin genişləndirilməsi məqsədini reallaşdırırsa bu halda o:

traktorların, kombaynların və digər kənd təsərrüfatı maşınlarının, nəqliyyat vasitələrinin sayını;

əlavə olunacaq texniki vasitələri saxlamaq, onları təmir etmək üçün tarvarların sayını;

mexanizator, sürücü və təmir işləri ilə məşğul olacaq işçilərin sayını;

yanacaq və sürtkü materialları daşımaq üçün xüsusi nəqliyyat vasitələrinin, materialları saxlamaq üçün çənlərin sayını və onların yerləşəcəyi sahəni;

mühəndis - texniki işçilərin sayını;

əlavə cəlb olunacaq işçilərə veriləcək əmək haqqı fondunu və s. artırılmalıdır.

Göründüyü kimi kənd təsərrüfatında istehsal faktorlarından birinin artırılması digər istehsal faktorlarının da artırılması ilə, bütövlükdə təsərrüfatın ölçülərinin müəyyən olunmasında istifadə olunan bütün göstəricilərin artırılması ilə müşayiət olunur. Odur ki, əkinçilik istehsalının özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri təsərrüfatların iriləşdirilməsinin təbii həddini müəyyən edir. Kənd təsərrüfatı istehsalının sahələrə səpələnməsi kəndli sahibkarı texniki vasitələrin tez - tez yerinin dəyişdirilməsinə vadar edir. Təsərrüfatın sahəsi nə qədər böyükdürsə deməli texnikanın boş yerisi və yüklərin daşınması xərcləri yüksəkdir. Bundan fərqli olaraq texnika ilə təmin olunmuş kiçik təsərrüfatlarda texnikadan səmərəli istifadə imkanları, texniki vasitələrin yüklənməsi səviyyəsi azalır, xərclərin tərkibində amortizasiyanın xüsusi çəkisi yüksək olur.

Araşdırmalar göstərir ki, aqrar sferada sahibkarlıq sürətlə inkişaf etsə də ictimai əmək bölgüsünün dərinləşməsi prosesi çox zəif gedir. Hazırda fəaliyyət göstərən kəndli sahibkarlar (texniki vasitələrə malik olmayanlar) texnikasız yerinə yetirilməsi mümkün olmayan aqrotexniki tədbirlər istisna olmaqla qalan bütün əməliyyatları özləri həyata keçirir. Kəndli sahibkar istehsal, satış, emal, resursların əldə edilməsi və s. bu kimi funksiyaları öz əlində cəmləşdirib. Funksiyaların bir əldə cəmləşməsi isə bu prinsiplərin bütün incəliklərinə bələd olan tək - tək sahibkarlar üçün səmərəli ola bilər. Bazar şəraitində rəqabət qabiliyyətli məhsul istehsalı, emalı, satışı üçün yüksək peşəkarlıq tələb olunur. Yəni formalaşmış kəndli sahibkarların isə bu prosesləri yüksək peşəkarlıqla yerinə yetirmək üçün nə kifayət qədər biliyi və bacarığı, nə də tacirlik səriştəsi var.

Xırda təsərrüfatlarda mövcud olan problemlərin həllinin əsas yolu bu təsərrüfatların kooperativlərdə birləşməsi və istehsala xidmət göstərməyə qadir olan müxtəlif xidmət infrastrukturalarının yaradılmasıdır.

Kooperativ, universal təşkilati forma kimi müəyyən şəraitlərdə kütlələrin səfərbər edilməsinin müstəsna əlverişli alətidir. O təkrar istehsal prosesinin istənilən mərhələsində müvəffəqiyyətlə istifadə oluna bilər.

İlk növbədə xırda kəndli təsərrüfatları torpaq sahələrini birləşdirməklə iri istehsal kooperativi, bunun tərkibində isə mühəndis - texniki, aqrokimyəvi, zoobaybat, tikinti, heyvandarlıq fermalarının mexanikləşdirilməsi və elektriklişdirilməsi, kənd təsərrüfatı məhsulları

nın emalı, material texniki - təchizat, kənd təsərrüfatı və onun emalı məhsullarının satışı, maliyyə, informasiya və digər xidmət sahələri yarada bilərlər.

İqtisadiyyatın aqrar sektorunda sosial - iqtisadi yenidənəşkilin müasir mərhələsi aqrar istehsalçılara göstərilən bir sıra xidmətlər bazarının formalaşması və inkişafı ilə xarakterizə olunur.

Xüsusi material - texniki resursları ilə aqrotexniki tədbirləri yerinə yetirmək imkanı olmayan şəraitdə kənd təsərrüfatı müəssisələri və xırda kəndli təsərrüfatları üçün aqrotexniki və məhsul yığım xidməti göstərilməsi üzrə bazarın inkişaf etdirilməsi aktualdır. Belə xidmətlər göstərən müəssisələrin texnikasından istifadənin səmərəliliyi yüksəkdir. Bu səmərəlilik bir sıra obyektiv amillərlə təmin olunur:

- yeni maşınlardan istifadə;
- texnikanın təmirinin yüksək keyfiyyətdə həyata keçirilməsi və kənd təsərrüfatı işlərinin yerinə yetirilməsi üçün yüksək hazırlığın təmin edilməsi;
- texnikanın səliqəli və etibarlı istismarı;
- yüksək ixtisaslı mütəxəssis və mexanizator kadrlarının mövcudluğu və s.

Xidmət müəssisələri istehsal xidmətləri bazarında belə xidmətlərə böyük tələbatın olmasından faydalanırlar. Eyni zamanda belə xidmətlərin inkişafının bir sıra məsələləri özünün nəzəri və metodoloji əsaslandırılmasını, eksperimental yoxlanılmasını, onun formaları isə iqtisadi qiymətləndirmənin mexanizmini tələb edir.

Hazırda respublikamızda XIX əsrdə Qərbi Avropanın nümunəsi üzrə kooperativlərin meydana gəlməsini şərtləndirən obyektiv şərait (azad bazara istiqamətlənmiş və əsasən dəyər qanununun fəaliyyətinə tabe edilmiş kənd təsərrüfatı istehsalının üstün forması kimi xırda əmtəə istehsalı) yaranmışdır. Təəssüflə qeyd olunmalıdır ki, sovetlər dövründə kənd əhalisinin kooperativ təsərrüfatçılığa olan inamının itməsi bazar iqtisadiyyatına keçidin ilkin mərhələsində 90 - cı illərdə kooperativlərin sayı dinamikasında mövcud olmuş ziqzaqlarda və son illərdə onların sayının mütəmadi azalmasında özünü göstərir. Hesab edirik ki, respublikanın aqrar sferasında kooperasiyanın inkişaf etdirilməsi obyektiv zərurətdən irəli gəlir və bu problemin həlli tez bir vaxtda təmin olunmalıdır. Bunun üçün dövlət səviyyəsində geniş təbliğat kompaniyasının aparılması, kəndlilərin müxtəlif təyinatlı kooperativlərdə birləşməsinin iqtisadi vasitələrlə stimullaşdırılması müasir aqrar siyasətin əsas istiqamətlərindən biri olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. А. В. Чаянов - Основные идеи и формы организации сельскохозяйственной Кооперации. М., изд. "Наука", 1991 г. 2. А. И. Самоукин - Потенциал нематериального производства. М., Знание, 1991 г. (новое в жизни, науке, технике. серия. "Практика хозяйствования" № 3) 3. İ. İbrahimov - Kənd təsərrüfatının inkişafı və sahibkarlığın formalaşması problemləri. Bakı, 2005 il. 4. С. Мəmmədov - Aqrar bölmədə maddi - texniki təminat və xidmət işinin təşkili. Bakı, 2004 il.